

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Mari Kaldmäe

**SOOLISED JA VANUSELISED ERINEVUSED EMOTSIOONI KANDVATE
SÕNADE VÄLJENDAMISES EMA JA LAPSE VAHELISTES
MEENUTUSVESTLUSTES**

Seminaritöö

Juhendajad: Pirkko Tõugu, Ada Urm.

Läbiv pealkiri: Emotsioonid ema-lapse meenutusvestlustes

Tartu 2014

Soolised ja vanuselised erinevused emotsiooni kandvate sõnade väljendamises ema ja lapse vahelistes meenutusvestlustes

Lühikokkuvõte

Käesoleva seminaritöö eesmärgiks oli uurida sooliseid ja vanuselisi erinevusi emotsiooni kandvate sõnade väljendamises emade ja 3- ja 4-aastaste laste poolt nendevahelistes meenutusvestlustes. Valimi moodustasid 70 eesti ema-lapse paari. Kõigil paaridel paluti vestelda omavahel kahest koos jagatud minevikusündmusest. Ühtegi juhust ega teemat ette ei antud. Analüüs näitas, et ei ilmnunud ühtegi statistiliselt olulist erinevust soost ega vanusest lähtuvalt. Arutatakse töö tulemuste ja nende võimalike põhjuste üle.

Märksõnad: ema-lapse meenutusvestlused, emotsioonid, sugudevahelised erinevused, vanuselised erinevused.

Gender and age based differences in the use of emotional words in maternal reminiscing

Abstract

The aim of this seminar paper was to study gender and age based differences in the use of emotional words by mothers and their 3- and 4-year-old children during maternal reminiscing. The participants were 70 Estonian mother-child pairs. All of the pairs were asked to talk about two shared past-events. No instructions or topics were given. Analysis showed that no significant differences based on gender or age were found. The results and possible causes for these results are discussed.

Keywords: maternal reminiscing, emotions, gender differences, age differences.

Sissejuhatus

Meenutusvestluseks nimetatakse vestlust, mis toimub vähemalt kahe inimese vahel, kes kogesid meenutatavat sündmust koos. Käesolev töö keskendub laste soost ja vanusest tulenevatele võimalikele erinevustele emotsioonide väljendamises ema-lapse vahelistes meenutusvestlustes, kus osapoolteks olid 3- ja 4-aastased poisid ja tüdrukud ning nende emad.

Emotsioonide väljendamise viis ja maht on traditsiooniliste soostereotüüpide järgi üks tavapärasemaid meeste ja naiste eristajaid suhtlemisel. Selline lahknevus tekib üldiselt juba varases eas. Soolised erinevused emotsioonide väljendamisel suurenevad ajaga läbi omandatud kogemuste ja soorollidele kohandumise (Chaplin, Aldao, 2013). Selle põhjal võib arvata, et väikelapseas ei ole poiste ja tüdrukute emotsioonide väljendamise vahel suurt määral veel erinevusi. Koolieelikute vanuses (umbes 3-7) puutuvad lapsed järjest rohkem kokku erinevate emotsionaalsete kogemustega, väljendavad neid rohkem ning ka räägivad neist enam (Chaplin, Aldao, 2013). Poiste ja tüdrukute emotsioonide sõnakasutuse vahel ei leitud erinevust 40-kuu vanuses, küll aga kasutavad tüdrukud 70-kuu vanuses erilisemaid ja spetsiifilisemaid sõnu. Lisaks, tüdrukud räägivad 70-kuu vanuses emotsioonidest umbes kolm korda tihedamini kui poisid (Fivush, Buckner, 2003).

Buck (1977; viidanud Chaplin, Aldao, 2013) on leidnud, et alates 4-6 eluaastast hakkavad poisid vähem emotsioone väljendama, samas kui tüdrukutel jääb see varasemaga sarnasele tasemele. Võimaliku põhjusena toob Buck välja, et poisid muutuvad vähem emotsionaalsemateks sotsiaalse keskkonna mõjude tõttu (klassikaliste soorollide mõju). Samas on ka välja pakutud, et vanemad innustavad tüdrukuid läbi emotsionaalsete vestluste (sealhulgas ka meenutusvestluste) rohkem emotsioone väljendama ning tüdrukutega vesteldakse emotsioonidest selles vanuses rohkem, kuna neil on sel hetkel suurem sõnavara ja arenenud paremad suhtlemisoskused (Chaplin, Aldao, 2013).

Meenutusvestlused on üks osa lapse arengust, mis aitab lapsel konstrueerida autobiograafilisi mälestusi ning seeläbi teadmist iseendast. Autobiograafilise mälu teoreetikud arvavad, et mina-kontseptsioon kujuneb autobiograafiliste mälestuste abil, meenutusvestluste läbi (Bird, Reese, 2006). Kui laps mõistab (näiteks läbi meenutusvestluse), miks mingi kogemus on tema

jaoks isiklikult tähenduslik, siis see jääb talle ka paremini meelde ning on üheks aluseks edasistele otsustele tema enda kohta. Kui näiteks lapsele on jäänud meelde, et taolised sündmused nagu vanaema külastamine, kinos käimine ja jalgpalli mängimine on „lõbusad tegevused“, siis tekib tal sellest edasine arusaam sellest, mis tema jaoks on „lõbusad tegevused“ ning edasiselt ka mida ta „naudib“.

Meenutusvestluste keeleline aspekt on oluline lapse minapildi arengu jaoks. Bird ja Reese (2006) sõnul on meenutusvestlused lapse arenguks lingvistiliselt olulised mitmel põhjusel. Esiteks on keel heaks vahendiks, et anda hinnang sündmuste ja kogemuste isiklikule tähendusele. Tänu isikulistele asesõnadele saab laps võimaluse eristada oma kogemust teiste kogemusest.

Meenutusvestlused ei ole kasulikud ainult autobiograafilise mälu ning iseendast teadlikumaks saamise jaoks. Minevikusündmuste jagamine teise inimesega aitab luua ja säilitada isiklikke ja emotsionaalseid sidemeid ning seda just läbi ühiste mälestuste (Fivush, Haden, Reese, 2006). Eriti oluline on see ema ja lapse vahelise suhte puhul, kuna ema on enamasti üks esimesi inimesi, kellega lapsel tekib isiklik suhe. Koos oma lastega meenutades mõjutavad vanemad ka oma lapse arusaamist endast minevikus ja olevikus, loovad ühise sotsiaalse mineviku, mis aitab kaasa vanema-lapse sideme tekkimisele ja püsimisele ja aitavad lapsel mõista ja hinnata oma isiklikke kogemusi (Fivush, 2003).

See, kuidas ning millest täpsemalt emad ja lapsed räägivad meenutusvestluse käigus, varieerub suuresti ning see on ka täiesti mõistetav. Räägitava sisu ei peegelda ainult minevikus toimunud sündmusi, vaid ka rääkijat ennast, tema huvisid, oskusi jne (Bird, Reese, 2006), aidates veelgi kaasa lapse mõistmisele iseendast.

Lisaks emotsionaalse sideme loomisele läbi ühiste mälestuste ja kogemuste ning autobiograafilise mälu kujunemisele kaasaaitamise, on oluline ka, et vanematel on läbi vestluse võimalik mõjutada seda, kuidas nende laps tõlgendab emotsioone ja tuleb toime emotsionaalsete olukordadega (Bird, Reese, 2006), seega aidates kaasa lapse emotsionaalsele arengule.

Ameerika Ühendriikides läbi viidud uurimuse kohaselt, suudavad lapsed enamasti juba alates 28-kuu vanuselt rääkida nii enda kui ka teiste emotsioonidest ning tuua välja põhjuseid oma

reaktsioonide kohta (Wang, 2001). See vanus varieerub kultuuriti ning sõltub ka vanemate osalusest (kas vanemad on juba noorest peale lapsega rääkinud emotsioonidest ja emotsionaalsetest sündmustest) (Wang, 2001).

Emotsioonide rolli ema-lapse meenutusvestluses on tihti uuritud seoses sooliste erinevustega. Alati ei ole leitud soolist erinevust selle vahel, kas ema räägib tüdrukuga või poisiga, kuid kui erinevus on leitud, siis on see kaldu selle poole, et emad on emotsioonidest rääkides üksikasjalikumad tüdrukutega kui poistega (Fivush, Haden, Reese, 2006). Samuti kasutavad emad tüdrukutega rohkem emotsioone väljendavaid ja kirjeldavaid sõnu ning panevad vestluses suuremat rõhku inimestevahelistele suhetele (Fivush, Buckner, 2003). Lisaks räägivad emad tüdrukutega rohkem sellest, kuidas negatiivsete emotsioonidega toime tulla ning asetavad emotsioonid sealhulgas rohkem inimestevahelisse konteksti (Fivush jt, 2003).

On leitud, et vanemad räägivad üldiselt tüdrukutega rohkem emotsioonidest kui poistega ning eriti räägivad nad rohkem kurbusest (Fivush, 2003; Adams, Kuebli, Boyle, Fivush, 1995). Wang, Leichtman ja Davies (2000) leidsid, et emad räägivad poegadele rohkem lapse enda positiivsetest emotsioonidest kui tüdrukutega, samas kui tegemist on teise inimese negatiivsete emotsioonidega, siis sellest räägivad emad rohkem tütardega.

Sugudevahelised erinevused ilmnevad üldiselt kindlate emotsioonide puhul: näiteks kui räägitakse hirmutavast sündmusest, siis kasutavad tüdrukud rohkem emotsioone väljendavaid sõnu. Kurbuse puhul räägivad vanemad tüdrukutega põhjalikumalt nii emotsioonist endast kui ka selle tekke põhjustest. Selle põhjuseks võib olla, et tüdrukud väljendavad mitteverbaalselt kurbust rohkem ja reaktsioonina sellele võtavad vanemad selle teema ka rohkem üles (Fivush, Brotman, Buckner, Goodman, 2000).

Eesti lastega läbi viidud uuringus, milles vaadati soolisi erinevusi emotsionaalsetest autobiograafilistest mälestustest rääkimisel ilma ema osaluseta (Hunt, 2011), leiti vastupidiselt mujal riikides läbi viidud uurimustele, et tüdrukud ei kasutanud poistest enam emotsiooni väljendavaid sõnu ega vastupidi.

Siiani on enamasti uuritud emotsioonide sõnalist väljendamist meenutusvestlustes meetodiga, kus vanematele antakse juhised rääkida kas kindla emotsiooniga seonduvast sündmusest või negatiivse või positiivse emotsionaalse valentsiga sündmusest. Käesolevas töös uuritakse, kas

juhul kui taolisi juhiseid ei anta, kasutatakse vestluses siiski emotsioone väljendavaid sõnu ning kas esinevad varasematele töödele sarnased soolised erinevused. Tegemist on Eesti kontekstis esimese sellelaadse uurimusega.

Käesolev töö

Käesolevas töös uuritakse 3- ja 4-aastaste laste ning nende emade vahelisi meenutusvestlusi. Eesmärk on leida, kas üldse ja kui palju emad räägivad oma lastega emotsioonidest, kui see ei ole etteantud vestlusteema. Samuti, kas on sugudevahelisi erinevusi selles, kui palju emad räägivad emotsioonidest ehk kas emad räägivad emotsioonidest rohkem tütardega kui poegadega. Lisaks uuritakse, kas 3- ja 4-aastaste laste vahel on erinevusi emotsioone kandvate sõnade kasutamises ning kas emad kasutavad oma 4-aastaste lastega vesteldes rohkem emotsioone väljendavaid sõnu kui oma 3-aastaste lastega.

Hüpoteesid:

Hüpotees 1: Emad kasutavad emotsiooni kandvaid sõnu keskmiselt rohkem vestluses tütardega kui poegadega.

Hüpotees 2: Emad kasutavad emotsiooni kandvaid sõnu rohkem vestluses 4-aastaste lastega kui 3-aastaste lastega.

Hüpotees 3: 4-aastased lapsed kasutavad emotsioone kandvaid sõnu keskmiselt rohkem kui 3-aastased lapsed.

Hüpotees 4: Tüdrukud kasutavad emotsioone kandvaid sõnu keskmiselt rohkem kui poisid.

Meetod

Valim

Uurimuses osales 70 eesti ema-lapse paari. 38 (55%) neist olid 4-aastased lapsed ja nende emad ning 32 (45%) paari olid 3-aastased lapsed ja nende emad. Poisse osales uurimuses 43 (61%) ning tüdrukuid 27 (39%). 50% lastest olid esmasündinud, neist 46% olid peres ainsad lapsed. 36% lastest olid teisena sündinud, 8,5% lastest kolmandana ja 4% neljandana sündinud. Suurim pere oli neljalapseline. Ühe (1,5%) lapse kohta puudus taustinfo peale soo ja vanuse.

Käesoleva töö autori poolt koguti neli 3-aastase lapse ja ema paari vestlust. Kõik neli ema kinnitasid oma nõusolekut uurimuses osalemiseks allkirjastades informeeritud nõusoleku lehe (Lisa 1.). Ülejäänud andmed olid kogutud varasemalt teiste uurimuste tarbeks, kuid sama protseduuri järgides. 3-aastaste laste ja nende emade vestlused on kogutud Ada Urmi magistritöö (2012) tarbeks ning kõik 4-aastaste laste ja nende emade vestlused on kogutud kultuuriti võrdleva uurimuse jaoks (Tõugu, Tulviste, Schröder jt, 2011).

Protseduur

Kõiki ema-lapse paare külastas nende kodudes eksperimentaator, kes oli teadlik uurimuse eesmärkidest ning uurimisküsimustest. Kohtumisele eelnevalt anti emadele informatsioon, et uuritakse ema ja lapse vahelist suhtlust, kuid täpsemad juhised selgitati emadele vestluse salvestamisele eelnevalt.

Eksperimentaator rääkis emadega enne vestluse salvestamist lapse juuresolekuta. Emadel paluti rääkida oma lapsega kahest sündmusest, kus nii laps kui ka ema olid osalised. Valitud sündmused pidid olema toimunud umbes viimase kuu aja jooksul, et lastel oleksid piisavalt värsked mälestused. Paluti vältida sündmusi, mis kestsid rohkem kui päeva (nt pikaajaline puhkus) või olid tavapärased rutiinsed tegevused (nt õhtune magamaminek). Emad valisid sündmused välja enne vestluste salvestamist ning eksperimentaator kinnitas nende sobivust. Vestluse pikkusele ei olnud piiranguid. Kõik vestlused salvestati diktofoniga ning

eksperimentaator lahkus vestluse ajaks ruumist, kuhu jäid ainult ema ja laps kahekesi. Vestluse lõppemisest andsid emad katse läbiviijale ise märku ning tagastasid diktofoni.

Kodeerimine

Vestlused olid transkribeeritud ning kodeerimine toimus transkriptsioonide põhjal. Kodeeriti ainult vestluse neid osi, kus räägiti meenutatavast sündmusest, kõik vahepealsed märkused jäid välja. Samuti jäeti välja kõik vestluse kohad, kus on aru saada, et ema ei olnud sündmusel kohal (nt lasteaia sünnipäeva tähistamine). Emade ja laste sõnakasutused kodeeriti eraldi. Kodeeriti eraldi positiivseid emotsioone kandvad ja negatiivseid emotsioone kandvad sõnad, täpsemalt kindlate emotsioonide väljendusi eraldi ei kodeeritud.

Kodeeriti kõiki emotsioone kandvaid sõnu (nimisõnad, omadussõnad, tegusõnad).

Siia alla kuulusid:

- * otseselt emotsiooni väljendavad sõnad (nt. pos: „rõõmus“, „õnnelik“; neg: „kurb“, „vihane“)
- * meeldivust väljendavad sõnad (nt. pos: „Kas sulle see meeldis?“ „Mulle meeldis autodega mängimine.“ „Kas sul oli seal tore?“; neg: „Mulle seal ei meeldinud.“ „Seal oli paha.“)
- * emotsiooni väljendavad/kandvad tegevused (nt. neg: „Sa vist kartsid jah?“ „Ma nutsin.“; pos: „Me naersime selle üle.“)

Välja jäeti ka kõik sõnad, mis läheksid küll eelmainitud kategooriate alla, kuid mida kasutati teises võtmes (nt. jutu kommenteerimiseks „Tore!“ või „Vahva!“) ehk mis ei seonu meenutatava sündmusega vaid on lihtsalt jutu jätkamiseks.

Välja jäeti ka olukorda kirjeldavad sõnad (nt „See oli huvitav.“, „See mulle maitstes.“), mis ei kanna endas emotsiooni.

Sõnakordused, mis esinesid ühes lauses või järjestikustes lausetes ja olid suunatud sama objekti kohta (nt „Mis sulle kõige rohkem meeldis? *paus* Mis sulle meeldis kõige rohkem?“), kodeeriti kui üks sõnakasutus. Sõnakordused, mis olid suunatud erinevate objektide kohta (nt „Kas sulle meeldis autoga mängida või sulle meeldis ringi joosta?“), kodeeriti kui mitu sõnakasutust.

Eitavad väljendid kodeeriti positiivse või negatiivse sõna kasutuseks vastavalt sellele, millist emotsiooni nad endas kandsid. Väljendid, mis sisaldasid positiivse alatooniga sõna, kuid olid eitavad (nt „*Ma ei julgenud.*“, „*See ei meeldinud mulle.*“), kodeeriti negatiivsete sõnakasutuste alla. Väljendid, mis sisaldasid negatiivse alatooniga sõna, kuid olid eitavad (nt „*Ma ei kartnud üldse.*“), kodeeriti positiivsete sõnakasutuste alla.

Umbes 28% (10 4-aastaste laste ja 10 3-aastaste laste vestlust) transkriptsioonidest kodeerisid kaks eraldiseisvat hindajat. Hindajatevaheline reliaablus (Coheni kappa) kodeerimisel oli 0,82.

Autori poolt koguti ning transkribeeriti neli 3-aastaste laste ja nende emade vestlust. Kõik varasemate uurimuste jaoks kogutud andmed olid transkribeeritud. Kogu kodeerimine ning analüüsi viidi läbi töö autori poolt.

Tulemused

Analüüsimaiks emotsiooni kandvate sõnade kasutamise arvulist erinevust emade ja laste poolt, sõltuvalt laste vanusest ja soost, kasutati faktoriaalset dispersioonianalüüsi. Hüpoteesidest lähtuvalt olid sõltuvateks muutujateks emade keskmine sõnakasutuste sagedus ja laste keskmine sõnakasutuste sagedus. Sõltumatuteks muutujateks olid laste sugu ja vanus. Andmeanalüüsiks arvutati sõnakasutuste keskmised väärtused ühe käsitletud sündmuse kohta.

Keskmiselt ühe vestluses käsitletud sündmuse kohta kasutasid emad kokku $M= 2,09$ ($SD= 2,29$) korda emotsiooni väljendavaid sõnu. Lapsed kasutasid emotsiooni väljendavaid sõnu vähem, keskmine sõnakasutus ühe sündmuse kohta oli $M= 0,50$ ($SD= 0,86$). Emad ja lapsed kokku kasutasid ühest sündmusest rääkides keskmiselt $M= 2,59$ ($SD= 2,98$) emotsiooni kandvat sõna.

Positiivsete ja negatiivsete sõnade kasutamise keskmine sagedus emade ja laste poolt on esitatud Tabelis 1.

Emade negatiivsete ja positiivsete sõnade väljendused

Positiivsete ja negatiivsete sõnade kasutuse sageduse analüüsimiseks viidi läbi faktoriline dispersioonianalüüs, kus sõltuvaks muutujaks oli emade poolt keskmiselt kasutatud positiivsete sõnade sagedus ning sõltumatuteks muutujateks laste sugu ja vanus. Analüüsi tulemusel selgus, et emade positiivseid emotsioone väljendavates sõnakasutustes 3-aastaste ($M= 1,16$, $SD= 1,59$) ja 4-aastaste ($M= 2,05$, $SD= 2,42$) lastega vestlemisel ei ilmnenud küll statistiliselt olulist erinevust ($F(1, 66) = 2,82$, $p= 0,098$), kuid tulemused viitavad trendile, et emad kasutavad 4-aastaste lastega rääkides rohkem positiivseid emotsioone väljendavaid sõnu kui 3-aastaste lastega. Emade positiivsete sõnade kasutuses poiste ($M= 1,53$, $SD= 1,89$) ja tüdrukutega ($M= 1,82$, $SD= 2,48$) ei ilmnenud statistiliselt olulist erinevust.

Sarnane analüüs viidi läbi ka emade negatiivsete sõnade keskmise sagedusega sõltuva muutujana, kus sõltumatuteks muutujateks olid jätkuvalt laste sugu ja vanus. Analüüsi tulemusel selgus, et 3- aastaste lastega ($M= 0,46$, $SD= 0,67$) vestlemisel ja 4-aastaste lastega ($M= 0,44$, $SD= 0,55$) vestlemisel ei ole emade negatiivsete sõnade kasutamiste keskmistes statistiliselt olulist erinevust. Samuti ei erinenud statistiliselt olulisel määral emade

negatiivsete sõnade kasutamise keskmised vestlustes poiste ($M= 0,42$, $SD= 0,64$) ning tüdrukutega ($M= 0,51$, $SD= 0,56$).

Laste positiivsete ja negatiivsete sõnade väljendused

Positiivsete ja negatiivsete sõnade kasutuse sageduse analüüsimiseks viidi läbi faktoriline dispersioonianalüüs, kus esiteks oli sõltuvaks muutujaks laste poolt keskmiselt kasutatud positiivsete sõnade sagedus ning sõltumatuteks muutujateks laste sugu ja vanus. Analüüs näitas, et 3- aastaste ($M= 0,10$, $SD= 0,30$) ja 4-aastaste ($M= 0,36$, $SD= 0,70$) laste positiivsete sõnade kasutuste vahel ei esinenud statistiliselt olulist erinevust. Ka poiste ($M= 0,16$, $SD= 0,40$) ja tüdrukute ($M= 0,38$, $SD= 0,75$) positiivsete sõnade kasutuste keskmiste vahel ei ilmnenud statistiliselt olulist erinevust.

Teiseks viidi läbi analüüs, kus sõltuvaks muutujaks oli laste poolt keskmiselt kasutatud negatiivsete sõnade sagedus ning sõltumatuteks muutujateks laste sugu ja vanus. Analüüsi tulemusena selgus, et statistiliselt olulisi erinevusi ei esinenud ei laste vanusest lähtuvalt (3-aastased ($M= 0,33$, $SD= 0,62$), 4-aastased ($M= 0,19$, $SD= 0,36$)) ega ka laste soost lähtuvalt (poisid ($M= 0,21$, $SD= 0,46$), tüdrukud ($M= 0,33$, $SD= 0,55$)).

Tabel 1. Positiivseid ja negatiivseid emotsioone väljendavate sõnade kasutamine 3- ja 4-aastaste laste ning nende emade poolt.

	3-aastaste emad M (SD)	4-aastaste emad M (SD)	3-aastased lapsed M (SD)	4-aastased lapsed M (SD)
Positiivsed sõnad	1,16 (1,59)	2,05 (2,42)	0,10 (0,30)	0,36 (0,70)
Negatiivsed sõnad	0,46 (0,67)	0,44 (0,55)	0,33 (0,62)	0,19 (0,36)
Kokku	1,61 (1,85)	2,5 (2,56)	0,44 (0,78)	0,55 (0,92)

Märkus: M on keskmine sõnakasutuste arv ühe vestluses käsitletud sündmuse kohta.

Soolised erinevused

Emade sõnakasutuste keskmistes väärtustes vestlustes tüdrukutega ($M= 2,33$, $SD= 2,71$) ja poistega ($M= 1,95$, $SD= 2,02$) ei esinenud statistiliselt olulist erinevust ning seega võib väita, et emad ei kasuta tütardega rääkides rohkem emotsioone väljendavaid sõnu kui poegadega. Laste sõnakasutuste keskmistes tüdrukute ($M= 0,72$, $SD= 1,14$) ja poiste ($M= 0,37$, $SD= 0,59$) vahel ei esinenud samuti statistiliselt olulist erinevust ($F(1, 66)= 2,78$, $p= 0,10$), kuid on trend selles suunas, et tüdrukud kasutavad rohkem emotsioone väljendavaid sõnu kui poisid.

Vanuselised erinevused

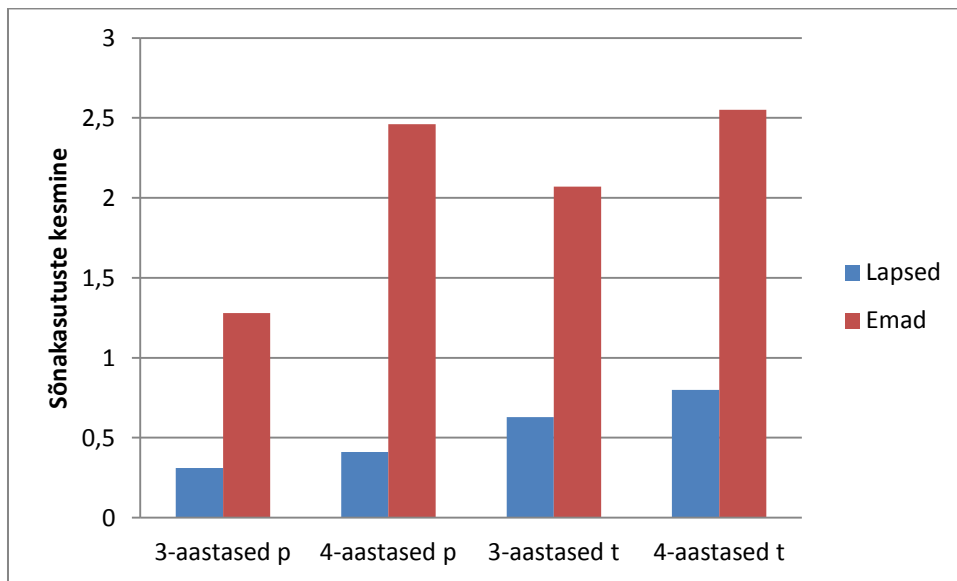
Emade sõnakasutuste keskmistes väärtustes vestlustes 3-aastastega ($M= 1,61$, $SD= 1,86$) ja 4-aastastega ($M= 2,50$, $SD= 2,57$) ei esinenud statistiliselt olulist erinevust ($F(1, 66)= 2,17$, $p= 0,15$), kuid olulisuse näitaja on trendilähedane ning trend esineb selles suunas, et emad kasutavad 4-aastaste lastega vesteldes rohkem emotsioone väljendavaid sõnu kui vestlustes 3-aastaste lastega. 3-aastaste ($M= 0,44$, $SD= 0,78$) ja 4-aastaste ($M= 0,56$, $SD= 0,92$) laste sõnakasutuste keskmistes ei esinenud samuti statistiliselt olulist erinevust.

Soo ja vanuse interaktsioon

Emade ja laste emotsiooni kandvate sõnakasutuste keskmisi soo ja vanuse gruppide kaupa kirjeldab Joonis 1.

Emade emotsioone väljendavate sõnakasutuste korral ei esinenud soo ja vanuse vahel ühtegi statistiliselt olulist interaktsiooni. Vestlustes 4-aastaste poistega ($M= 2,46$, $SD= 2,33$) ja 3-aastaste poistega ($M= 1,28$, $SD= 1,3$) ei olnud emade sõnakasutuste keskmiste erinevus gruppide vahel statistiliselt oluline ($p= 0,099$), kuid on trend selles suunas, et 4-aastaste poistega kasutavad emad emotsioone väljendavaid sõnu rohkem kui 3-aastaste poistega. 3-aastaste tüdrukute ($M= 2,07$, $SD= 2,43$) ja 4-aastaste tüdrukute ($M= 2,55$, $SD= 3,00$) vestluste puhul ei esinenud emade sõnakasutuste keskmistes statistiliselt olulist erinevust.

Ka laste emotsioone väljendavate sõnakasutuste puhul ei esinenud soo ja vanuse vahel statistiliselt olulisi interaktsioone. 3-aastased poisid ($M= 0,31$, $SD= 0,63$) ei erinenud emotsioone väljendavate sõnade kasutuses statistiliselt olulisel määral 4-aastastest poistest ($M= 0,41$, $SD= 0,57$) ning ka 3-aastased tüdrukud ($M= 0,63$, $SD= 0,96$) ei erinenud 4-aastastest tüdrukutest ($M= 0,80$, $SD= 1,32$).

Joonis 1. Emade ja laste emotsiooni väljendavate sõnakasutuste keskmised ühe vestluses käsitletud sündmuse kohta soo ja vanuse gruppide kaupa.

Arutelu

Käesoleva uurimuse esimeseks eesmärgiks oli uurida soolisi erinevusi emotsionaalse sõnavara kasutamises ema-lapse meenutusvestluste käigus. Püstitati kaks hüpoteesi, millest kumbki ei leidnud kinnitust. Uurimuse teiseks eesmärgiks oli uurida vanusest sõltuvaid erinevusi emotsionaalse sõnavara kasutamises 3- ja 4-aastaste laste ning nende emade vahelistes meenutusvestlustes. Püstitati kaks hüpoteesi, millest kumbki ei leidnud kinnitust. Kõige enam kasutasid emotsioonide sõnalisi väljendusi 4-aastaste tüdrukute emad ning kõige vähem 3-aastased poisid. Positiivseid emotsioone väljendati suuremal määral kui negatiivseid. Järgnevalt arutatakse tulemuste võimalike põhjuste ning töö kitsaskohtade üle.

Soolised erinevused

Eelnevalt püstitati soolistest erinevustest lähtuvalt hüpotees, mis väitis, et emad kasutavad emotsiooni kandvaid sõnu keskmiselt rohkem vestluses tütardega kui poegadega. Analüüsi tulemusel selgus, et kuigi keskmiselt kasutasid emad tõesti emotsiooni kandvaid sõnu veidi rohkem vestluses tütardega, siis see erinevus ei olnud siiski statistiliselt oluline. Varasemates uuringutes on leitud, et sooliste erinevuste uurimisel emotsionaalses sõnakasutuses räägivad emad tütardega rohkem kui poegadega (Fivush, Haden, Reese, 2006; Fivush, Buckner, 2003). Hoolimata statistiliselt olulise erinevuse puudumisest, on ka käesolevas töös tulemused veidi kaldu selle poole, et emad tõesti kasutavad vestluses tütardega rohkem emotsioone kandvaid sõnu kui vestluses poegadega. Põhjapanevate järelduste tegemiseks on erinevus siiski liiga väike.

Üks võimalik põhjus, miks, erinevalt varasematest uurimustest, praeguses töös ei ilmnenud kindlat statistilist erinevust, on erinevus meetodis. Välismaal läbi viidud uurimustes (Wang, Leichtman, Davies, 2000; Fivush jt, 2003; Fivush jt, 2000), kus uuriti emotsioonidest rääkimist, anti vanematele juhised, millise emotsionaalse alatooniga sündmustest rääkida. Näiteks võidi paluda vanematel rääkida ühest kurvast ja ühest rõõmsast sündmusest. Käesolevas töös ei antud emadele ühtegi juhust, millest rääkida, nii seega jäi ka emotsioonide sõnakasutuste arv võrdlemisi madalaks, mistõttu ei pruukinud võimalik erinevus piisavalt selgelt väljajoonistuda. Samuti osales uurimuses tüdrukuid vähem kui poisse (protsendid

vastavalt 39% ja 61%). Kuna keskmiste erinevus oli kaldu tüdrukute poole, siis võib arvata, et valimi soolise võrdsuse korral oleks sugudevahelised erinevused võinud ilmnedagi tugevamini.

Teiseks püstitati hüpotees, mis eeldas, et tüdrukud kasutavad emotsioone väljendavaid sõnu keskmiselt rohkem kui poisid. Selgus, et laste enda sõnakasutuste puhul oli sooline erinevus samuti statistiliselt mitteoluline, kuid keskmiste erinevus oli tugevamini kaldu tüdrukute poole kui seda oli emade sõnakasutuste puhul. Ka teises eesti valimi põhjal tehtud uurimuses (Hunt, 2011) leiti, et poiste ja tüdrukute vahel ei olnud olulist erinevust emotsiooni kandvate sõnade kasutamisel, kuid keskmised ei olnud tugevalt ühelegi poole kaldu. Chaplin ja Aldao (2013) pakkusid välja, et tüdrukud kasutavad rohkem emotsioone väljendavaid sõnu, kuna emad ja isad innustavad tüdrukuid neid vestluses rohkem kasutama. Kuna Hundi seminaritöös (2011) vestlesid lapsed eksperimentaatoriga, mitte oma vanematega, kuid käesolevas töös vestlesid lapsed oma emadega, siis võib see olla üks põhjustest, miks praeguses uurimuses olid keskmised rohkem ühele poole kaldu. Samuti esines käesolevas uurimuses sagedasti seda, et kui ema mainis emotsiooni väljendavat sõna, siis laps oma vastuses kordas ema öeldut (näiteks E: „Kas sa kartsid ka?“, L: „Ei kartnud.“). Kuna ka emade sõnakasutuste keskmine olid kaldu tüdrukute suunas, siis võib arvata, et tüdrukute veidi kõrgem keskmine on sellest mõjutatud.

Fivush ja Buckner (2003) leidsid, et 40 kuu vanuses ei esinenud lastel soolisi erinevusi emotsioonide väljendamisel. Kuna ka praeguse seminaritöö valimi vanus jääb sellesse piirkonda (kõik vestlused salvestati võimalikult lähedal laste kas 3. või 4. sünnipäevale), võib arvata, et selles vanuses alles hakkavad ilmnenema soolised erinevused emotsioone kandvate sõnade kasutamisel ning seetõttu ei kajastu ka praegustes tulemustes suuri erinevusi poiste ja tüdrukute vahel.

Vanuselised erinevused

Vanuselistest erinevustest lähtuvalt püstitati kaks hüpoteesi, millest kumbki ei leidnud kinnitust. Esiteks arvati, et emad kasutavad rohkem emotsioone väljendavaid sõnu vestluses 4-aastaste lastega kui 3-aastaste lastega. Kuigi keskmiselt kasutasid 4-aastaste laste emad rohkem emotsiooni kandvaid sõnu kui 3-aastaste emad, siis ei olnud erinevus taaskord statistiliselt oluline.

Teiseks arvati, et 4-aastased lapsed kasutavad rohkem emotsioone kandvaid sõnu kui 3-aastased lapsed. Ka see hüpotees ei leidnud kinnitust, seega erinevus 3- ja 4-aastaste laste emotsioone kandvate sõnade kasutuses puudub. Koolieelses eas (3-7 aastat) puutuvad lapsed üha enam kokku erinevate emotsionaalsete sündmustega ning väljendavad selle mõjul järjest rohkem emotsioone (Chaplin, Aldao, 2013). Võib arvata, et 3- ja 4-aastased lapsed ei ole oma kogemustelt veel nii erinevad, et see saaks nende emotsiooniväljendust tugevalt mõjutada. Kõigest üheaastane vanuseline erinevus ei ole väikse valimi korral siiski piisav, et leida olulisi erinevusi emotsiooni väljendavate sõnade kasutuses, tõenäoliselt oleks tarvis laiemat vanuselise variatiivsusega valimit.

Soo ja vanuse interaktsioon

Tulemustest selgus, et ainus interaktsioonigrupp, kus oli märgata trendi statistiliselt olulise erinevuse suunas, oli 3- ja 4-aastaste poiste emad. 4-aastaste poistega vestlemisel kasutasid emad keskmiselt veidi rohkem emotsiooni väljendavaid sõnu kui vestlustes 3-aastastega. Samas tüdrukute puhul ei olnud vanusegruppide vahel erinevust. Vanemate keelekasutus lapsega vestlemisel oleneb mingil määral sellest, kui arenenud on lapse sõnavara ja suhtlemisoskused. Kuna tihti on varajases eas poiste areng aeglasem kui tüdrukutel ning poisid õpivad ka tüdrukutest veidi hiljem rääkima (Allik jt, 2006, lk 150-151), siis võib see olla ka põhjuseks, miks poiste puhul on erinevus kahe vanuse vahel märgatavalt suurem kui tüdrukutel.

Töö võimalikud puudused ja soovitused tulevasteks uurimusteks

Suurim erinevus käesoleva seminaritöö ning varasemate uurimuste vahel, on meetodis. Varasemalt on emotsioonide sõnalist väljendamisest uuritud etteantud juhiste ehk vanematele on antud kindlad emotsioonid, millest lastega rääkida. Sellised juhised tagavad, et vanemad ja lapsed kasutavad emotsioone kandvaid sõnu rohkem (kuna see on etteantud ülesanne), ning saadud suurema andmehulgaga joonistuvad tõenäoliselt paremini välja ka võimalikud soolised ja vanuselised erinevused. Samuti on sellisel juhul võimalik paremini uurida, kuidas emotsiooni väljendavaid sõnu kasutati: kas kasutatakse rohkem enesekohaseid emotsioonisõnu või räägitakse pigem teiste emotsioonidest, kas laste sõnakasutused on

enamasti lihtsalt vastuseks vanemate sõnakasutusele või toovad lapsed ka ise emotsioonid sündmustes välja ja nii edasi. Käesolevas töös ei antud emadele ühtegi kindlat emotsiooni, millest lastega rääkida. Selline valik tehti põhjusel, et suurem osa andmetest olid juba varem kogutud ning seda juhiseid andmata ning kogu valim peab olema kogutud sama meetodit ja protseduuri jälgides.

Meetodi erinevus ei pruugi siiski olla puuduseks, kuid on tõenäoliselt üheks põhjuseks, miks tulemused erinesid varasemate uurimuste tulemustest. Käesolevas töös kasutatud meetodi puhul saadakse suurema tõenäosusega vestlused, mis kajastavad paremini ema ja lapse tavapärast suhtlust. Üheks murekohaks on siiski see, et on keerulisem uurida võrdlevalt eraldi negatiivseid ja positiivseid emotsioone, kuna neist ei räägita tavavestluses võrdselt.

Edaspidistes uurimustes võiks suurendada vanuselist variatiivsust, et leida kas on vanus, kus keskmiselt hakkavad esinema lastel soolised erinevused emotsioonide väljendamisest. Seda oleks eriti hea uurida longituuduuringuga, kus samade ema-lapse paaride vestlusi salvestatakse mitmel korral lapse järjestikuste sünnipäevade ajal. Samuti võiks uurimusse lisada ka isa-lapse paarid. Kuna üldiselt emotsioonide väljendamisest täiskasvanueas esineb soolisi erinevusi, siis võiks olla põnev uurida, kas isade vestlused erinevad märgatavalt emade omadest ning kas lapsed väljendavad isadega emotsioone erineval määral kui emadega.

Käesolev töö pakub võimaluse vaadelda emade ja laste emotsioonide sõnalist väljendamisest meenutusvestlustes võimalikult tavapärases suhtluses ehk ilma etteantud juhiste ja suunamisteta. Kuigi uurimuse tulemustest ei ilmnenu ühtegi statistiliselt olulist erinevust erinevate gruppide keskmiste vahel, siis võiks see olla stardiplatvorm edasistele sarnastele uurimustele leidmaks soolisi ja vanuselisi erinevusi ka eesti valimi hulgas.

Kirjanduse loetelu

Adams, S., Kuebli, J., Boyle, P., Fivush, R. (1995). Gender differences in parent–child conversations about past emotions: A longitudinal investigation. *Sex Roles*, 33, 309–323.

Allik, J., Häidkind, R., Harro, J. jt. (2006). *Psühholoogia gümnaasiumile*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Bird, A., Reese, E. (2006). Emotional reminiscing and the development of an autobiographical self. *Developmental Psychology*, 42(4), 613-626.

Buck, R. (1977). Nonverbal communication of affect in preschool children: Relationships with personality and skin conductance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 225-236.

Chaplin, T. M., & Aldao, A. (2013). Gender differences in emotion expression in children: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 139(4), 735-765.

Fivush R., Berlin L.J., Sales J.M., Mennuti-Washburn J., Cassidy J. (2003). Functions of parent-child reminiscing about emotionally negative events. *Memory*, 11(2), 179-192.

Fivush, R., Brotman, M. A., Buckner, J. P., Goodman S. H. (2000). Gender Differences in Parent-Child Emotion Narratives. *Sex Roles*, 42, 233-253.

Fivush, R., Buckner, J.P. (2003). Creating gender and identity through autobiographical narratives. R. Fivush & C. A. Haden (Toim.), *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self: Developmental and Cultural Perspectives* (149-168). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Fivush, R., Haden, C.A., Reese, E. (2006). Elaborating on elaborations: role of maternal reminiscing style in cognitive and socioemotional development. *Child Development*, 77(6), 1568-1588.

Hunt, K. (2011). Soolised erinevused eelkooliealiste eesti laste emotsionaalsetes autobiograafilistes kirjeldustes. Tartu: Tartu Ülikool. Seminaritöö.

Tõugu, P., Tulviste, T., Schröder, L., Keller, H., De Geer, B. 2011. Socialization of past event talk: Cultural differences in maternal elaborative reminiscing. *Cognitive Development*. 26(2). 142-154.

Urm, A. (2012). Individuaalsete erinevuste stabiilsus eesti laste sõnavara arengus. Tartu: Tartu Ülikool. Magistritöö.

Wang, Q. (2001). “Did you have fun?” American and Chinese mother–child conversations about shared emotional experiences. *Cognitive Development*, 16. 693-715.

Wang, Q., Leichtman, M.D., Davies, K.I. (2000). Sharing memories and telling stories: American and Chinese mothers and their 3-year-olds. *Memory*, 8(3), 159-177.

Lisa 1.

Lapsevanema informeeritud nõusoleku leht

Palun Teie nõusolekut Teie ja Teie lapse osalemiseks intervjuus minu bakalaureuse seminaritöö jaoks. Seminaritöö uurib ema ja lapse vahelist suhtlust. Töö viiakse läbi Tartu Ülikooli psühholoogia instituudi all ning töö juhendajaks on Pirko Tõugu.

Uurimuse protseduur näeb välja järgmine:

Üldiselt keskendub uurimus ema-lapse suhtluse uurimisele. Seega palun ma Teil vestelda oma lapsega ja see vestlus diktofoniga salvestada. Täpsemalt palun ma Teil rääkida kahest sündmusest, mis on aset leidnud umbes viimase kuu aja jooksul ning kus Te olete lapsega olnud mõlemad osalised. Mina annan Teile diktofoni, mille palun panna vestluse ajaks salvestama. Ruumis, kus vestlus aset leiab, peaksite olema ainult Teie ja laps. Vestluse käik ja kulg on täielikult Teie teha, ühtegi kindlat küsimust ei ole ette antud.

Saadavaid vestluse salvestusi ning muid andmeid kasutatakse ainult õppetöö eesmärkidel ning Teie ja Teie lapse isikud jäävad konfidentsiaalseks. Soovi korral on võimalik saada ka üldist tagasisidet töö tulemuste kohta.

Mina (lapsevanema nimi) olen lugenud läbi käsoleva informeeritud nõusoleku lehe ning nõustun iseenda ja oma lapse uurimuses osalemisega.

Lapsevanema allkiri:

Kas katses osalev laps on Teie ainus laps? (Joonige õige vastus alla!): Jah / Ei

Kui ei, siis mitmes on katses osalev laps vanusejärjekorras?

Lapse sünnikuupäev: Soovin tagasidet: Jah / Ei

Suur aitäh Teile osaluse eest! Küsimuste või probleemide korral on võimalik pöörduda uurimuse läbiviija, Mari Kaldmäe, poole.

Mari Kaldmäe

Tartu Ülikooli psühholoogia eriala 3.aasta tudeng

telefon:

e-mail:

Uurimuses osalejale informatsiooni andnud isik:

.....

allkiri:

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Mari Kaldmäe